

BÁLINT SÁNDOR

TÚLVILÁG, HALOTTLÁTÓK*

A vallásos hit állandó hanyatlása ellenére is a halottkultusz elnépiesedett katolikus hagyományai máig elevennek mondhatók.

Ezek közé tartozik elsősorban a *gyászmise* végeztetése évfordulón, illetőleg a halott nevenapján. Olykor álomlátás esetén is sor kerül a misemondatásra. Erről nemsokára bővebben is szó esik. Célzata, hogy a *tisztuló, purgatóriom*, Kálmánynak egy bizonytalan szőregi adata szerint¹ *szērëgyina* néven emlegetett tisztítóhelyről a halott mihamarabb megszabaduljon. Öregek körében élő hiedelem: ha átfutó villanás, fény tűnik föl az égen, akkor is lélek szabadul a purgatóriumból. Ezt a célt szolgálták – főleg régebben – a halott lelkiüdvösségéért fölállalt zarándoklatok is.

A szegedi halottkultusznak legrégebb, ismert följegyzése 1763-ból való. Az 1753-ban elhalt Szilágyi Mihály szegedi mészárosnak Bátán élt egy mostohabátyja. Ő maga 1763 február 17-én megjelent Dobszay Judit bátai asszonynak, és megkérte, hogy szóljon bátyjának: mondasson érte Szent Antal oltáránál négy égő gyertya mellett misét. Az asszony látomásával sietett Baboss Jánoshoz, a halott bátyjához, aki azonban hitt is, nem is a szavának. Varga János és Szántó Mihály tanítók társaságában elment az asszony hajlékába és követelte tőle, hogy esküvel bizonyítsa, amit állított. Az izgatott asszony fehér zsebkendőjével törölgette kisírt szemeit. Egyszerre azonban mintha valami érintette volna, a kendő lángbaborult. Most már az eloltott kendőt magához vette, majd Baján a barátok előtt elmondta az esetet, utána a misét is megrendelte: Szent Antal oltáránál négy égő gyertyával. A kolostorban a kendőt megőrizték, de az 1840. évi nagy bajai tűzvész idején ez is elpusztult.²

* Bálint Sándor: Túlvilág, halottlátók (részlet). In: Bálint Sándor: A szőregi nemzet III. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1978/79-2. 208-212.

1 Szeged Népe III, 147.

2 A történetet P. Kaizer Nándor alsóvárosi házfőnök, rendtörténeti kutató jegyezte ki a bajai klostrom História Domusából. Szegedi Haviboldogasszony 1927, 7. sz.

A középkori szakrális szimbólikában a templom bejárati része a *limbust*, Ábrahám kebelét jelképezi. Tápén *kúdú*sok *színje* a találó neve. Régebben mindig itt szoktak, főleg gyászmisék előtt alamizsnát adni az idese-reglett koldusoknak, akik ennek fejében az elhalt, tisztítóhelyen szenvedő lelkek szabadulásáért könyörögtek. Falán az átalakítás (1939) előtt a sírjában nyugvó Krisztus képe függött.

Az *alsóvárosi* templomban a bejárattól balra, de még a kórus alatt, jelképesen tehát a limbusban máig látható a tisztítóhelyen szenvedő lelkek oltára (1742). A kép talán még egy középkori festmény átdolgozása: a keresztfán függő Jézusnak kádba csorduló véré a megváltás boraként nyújtják a szentek a purgatóriumban sóvárgó lelkeknek. Még manapság is szívesen szolgáltatnak halottjaikért a hívek misét ennél az oltárnál, a hagyomány azonban régen nyilvánvalóan sokkal elevebb volt.

Az 1857-ben épült *földeáki* templom bejázatánál, közvetlenül a kórus alatt primitív parasztkorok kép: a halott Krisztus „alászáll a poklokra,” ahol az ószövetségi lelkek Ádámmal és Évával az élen sóvárogva fogadják. Angyal lebeg fölöttük és kehelyből a megváltás vérént önti rájuk. A templomba igyekvő hívek máig megállanak a kép előtt és legalább egy Miatyánkot elmondanak halottjaikért meg a szenvedő lelkekért. A kultuszt a képpel együtt nyilván a XVIII. században ide települt alsóvárosiak hozták magukkal a régi (óföldeáki) templomba, majd meg az újba.

A sajátos ábrázolásról később, más összefüggésben még írni fogunk.

A szentek egyességének tanítása, vagyis élők és holtak sejtelmes közössége, összetartozása valamikor erősebben élt az emberek hitében, képzeletvilágában, minden-, napi életében. Erre már eddig is több példát említettünk. Az egyszerű nép a *látók*, *halottlátók* révén – akik különös lelki adomány föltételezett birtokában *mög tudják mozdítani a halottakat* – közvetlen kapcsolatot is iparkodott teremteni, és megnyugvást szerezni kedves halottjainak másvilági sorsa felől. Ezért szinte napjainkig föl szokta halottlátó hírében álló embereket, asszonyokat keresni.

Tápai vélekedés szerint csak hétfőn, kedden, szerdán tudnak *nézni*, mert csütörtökön a halottak búcsút járnak. Péntek Jézus halálára, szombat Máriára emlékeztet, a vasárnap pedig a megváltás örömnépe.

*

Csak a múlt század utolsó évtizedeitől tudunk a „*csibai embör*,” továbbá már szinte napjainkban a *lelei asszony* és a *szőregi embör* híreről. A név elhallgatása nyilván névmágiás szorongásból is történt.

A csépai embőr

Az Alföld leghíresebb halottlátója Mészáros Mihály volt, a nép ajkán neve: *a csibai embőr* (†1927). A néphit szerint tudományát magától Jézus Krisztustól nyerte, aki szegény utasember képében kereste föl betegen fekvő hívét. A Mester kijelentette neki, hogy hat napig el fog *rejtőzködni*, azaz halálszerű állapotba esik, miközben majd végigjárja a túlvilág tartományait: a mennyországot, tisztítóhelyet és a poklot. Úgy is történt. Az emberek csodájára jártak, az orvos nem tudta, mitévő legyen. Hiába szóltak hozzá, hiába rázták, nem ébredt föl, csak a hetedik napon. Elmondta, hol járt. Akárhogy kérdezték azonban tőle, hogy mit látott és mit tudott meg, azt mondta, hogy látomásairól nem beszélhet. Pokoljáró Tar Lőrincnek e kései parasztutódja ettől kezdve óriási hírnévnek és tekintélynek örvend: betegek kérik segítségét, élők érdeklődnek halottaik sorsa iránt. Sokszor egész kocsisorok állanak hajléka előtt. A *tápaiak* szerint egy plébánosnak azt mondta, hogy meghalt édesanyja a túlvilágon disznókkal eszik. A pap haragra gerjedt. A csépai embőr erre azt válaszolta, hogy életében még a moslékból sem adott a szegénynek, inkább disznók elé vetette.

Tápaiak máig emlegetik, hogy Sánta Kószó Ágnyis *szűzőreglánya*, Tápai Pista kápolnájának gondviselője, *kápolnacsősz* egyszer meghívta magával az összes temetőbeli halottakat a csépai emberhez. A lelkek örömmel mentek vele. A kocsin alig fértek, a lovak nehezen húzták őket. Mondta is a csépai embőr: jaj de sokan gyüttek!

A hiedelemről Tömörkény is megemlékezik,³ feleségével ugyanis kocsin szintén megjárta a múlt század végén Csépat. Csanyteleken egy kocsmánál megállottak etetni. „Beszélte a kocsmáros, hogy mikor a lovak úgy kiállnak, hogy egy nap nem bírnak elmenni Csépaig, az nem attól van, mintha a lovak rosszak volnának. Hanem némely utas mellé az összes halottai föltelepednek a kocsira, hogy vele menjenek. Néha negyven halott is fönt ül a kocsin. Hát a lovak persze nem bírják el a terhet...”

„Erősen őszes, nagyhajú a csépai ember – folytatja Tömörkény – barázdált arcú, sovány. Homloka fölöttébb magas, mi a sovány fejet nagy juhászos hajjal különös formában mutatja. Rekedt hangon beszél, s hangján látszik, hogy nem tűri az ellentmondást... Hallgattunk. Az ember néha

3 Munkák és napok 174, 178. Vö. még: A csépai subás szent. SzN. 1893, 152. sz.

ránktekint az asztal mögül. Úgy mondatik, hogy ez úgy van, hogy mikor valaki így ül előtte, a háta mögött összes halottai megjelennek, s a csépai ember azokat sorról-sorra látja. Látja, hogy milyen sorsban vannak, látja korukat, hajuk színét, és annyira látja őket, hogy bizonyos esetekben a haláleset módját is meg tudja mondani...”

Engi Tüdő Vince

A Grynaeus Tamástól megörökített paraszti hagyomány szerint *Engi Tüdő Vince* (+1922) is látta a halottakat, álmodott velük. Azt parancsolta, hogy a gyászoló atyafiság fehér koszorút kössön, ezt vigyék el neki. Ott volt nála kilenc napig, rá is imádkozott. A megadott napon az érdeklődő rokonokat a kerítésen kívül küldte. Ezek látták, hogy fekete pár lótól húzott fekete kocsin négy hatalmas fekete, másvilági ember ment be a tanyába. Vince bácsi sorra mind a négygel megküzdött, kemény viaskodásban győzte le őket. Utána beszélt a halott sorsáról. Ha még szenvedett, akkor a szabadságért imádságot, misét, szegényeknek, koldusoknak alamizsnát rendelt. Azt is mondják, hogy egy elhalt, templomkerülő rendőr feleségét azzal vigasztalta, hogy az ura mégis megüdvözült, mert egyszer útközben egy állapotos asszonyt fölvetett a kocsijára és ez hálálkodva mondta neki: áldja mög a Jóisten! Szélpál István halála után lovai végképpen nem akartak bemenni az istállóba. Ott korholtak este az ajtóban. Vince bácsi a koszorúvivő rokonoknak azt mondta, hogy a gazda lelke ott szenved az istállóajtóban. Megnyugszik, ha hét *terhöt* visznek, vagyis hét alkalommal adnak alamizsnát egy földhözragadt szegénynek.

A lelei asszony

1943-ban halt meg hatvanadik életéve körül *Püspöklele* (ma Maroslele) halottlátója, *Fehérmé Bödő Róza*. Több gyermekes, hívő katolikus parasztasszony. Mint később mondogatta, még menyecske korában a nagyobb ünnepek előtt mindig elfeketedett a teste. Nem tudta a dolgot mire vélni, de egyszer olyan sugallatot hallott, hogy 35 éves korában valami nagy történik majd vele. Így is lett.

Éppen a konyhában beszélgetett egy asszonnyal, amikor angyal jelent meg neki. Az asszony csak a szavát hallotta, ő azonban látta is. Fölsóhajtott:

édös Istenöm, hunnan is érdemöltem ezt? Az angyal így szólt: „Istentől posta jött hozzád!” Közölte vele, hogy az Úr a léleklátásra választotta ki. Rozália tiltakozni próbált, mert félt a meghurcoltatásoktól, börtöntől. Végül mégis megadta magát a személyes sorsának. Ettől kezdve meg tudta mondani, hogy a holt lelkek hova jutottak.

Grynaeus Tamás Palika Örzse híres tápai énekesasszonytól így hallotta és jegyezte föl Rozália választottságának történetét. Szegény hadiözvegy volt, öt gyermekkel maradt el az urától. Sokat kellett dolgoznia. Egyszer éppen kint kapált a földön, amikor délben Úrangyalára harangoztak. Kapájára támaszkodva az imádságot el is végezte, amikor odaállott elébe egy fényes alak. Se nem fölleg, se nem ember. Abból jött a hang: „dícsértessék a Jézus Krisztus! Elvégezted fiam? El. Kérlek az Úr Jézus meg a Boldogságos Szűz Mária nagy nevére: elvállalod-e, hogy segíts a tisztítóútban szenvedő lelkeken? Az asszony megijedt: jaj, én semmi se vagyok!

Féltében elszaladt szegény haza. Bent a házban fényesség tündöklött a falon. Odament a bölcsőhöz, hogy kicsijét megszoptassa. Most olyan szépnak látta, mint a Kis Jézust. Nem mert odamenni hozzá.

Erre a fényes alak újra megszólalt: „tudom, hogy gyöngé teremtése vagy az Úrnak, de majd ad hozzá erőt, hogy a lelkeken segíthess.” Roza megijedt, nem szólt egy szót sem. Kiment a szobából, jajgatva kereste az édesanyját: „jaj édősanyám, jöjjön kend be, nézze meg a gyermeket, meg a fényességet.” Ő azonban nem látott semmit, mert nem volt rá méltó.

Roza ismét hallotta a hangot: „vállald el, az Isten ad hozzá erőt. A lelkek szabadítására vagy kiválasztva.” Mentegetődzött: Nagy szegénységben kell a gyermekeit nevelnie, „Isten mindenhez ad erőt” – volt a szigorú felelet. Most már elvállalta. Egyszerre olyan lett minden tagja, hogy át lehetett látni rajta. Édesanyja azt hitte, hogy megzavarodott, amikor elmondta, hogy mi történt vele.

Ahogy kilépett az udvarra, látja ám, hogy a kapun ezer meg ezer lélek tülekedik befelé, elől édesapja. Mozogni se lehetett közöttük. Valamennyi összetett kézzel könyörgött hozzá: „segíts rajtunk, segíts rajtunk!” Visszament a szobába, a fényesség még mindig ott ragyogott. Kérdezte tőle: „mondod-e még, hogy nem szánod a szenvedőket?” Édesapjára gondolt, és most már mindent elvállalt. Az a *fényös valami* így búcsúzott tőle:

„Az Úr hatalma legyen veled,
A Boldogságos Szűz Mária őrizzen meg Téged,
Szent Mihály arkangyal vezérelje ügyedet.”

Ettől kezdve mindenkin tudott segíteni.

Más változat szerint még fiatalasszony volt, amikor egyszer elaludt: hét nap, hét éjszaka mély álomba merült. Amikor fölébredt, elkezdett a halottakról beszélni. A papok eleinte üldözték, majd becsukatták, de a börtönajtó magától megnyílt előtte.

Csak olyanról beszélt, aki már negyven napja meghalt, amikor hozzátartozói fölkeresték. A kételkedőket, csúfságkeresőket már előre kiküldte hajlékából, nem fogadta őket.

Mint mondják, egy lelei asszony elment hozzá, hogy meghalt édesapja felől tudakozódjék. Róza néni megnyugtatta, hogy nincs semmi baj, édesapja már megüdvözült. Hozzátette azonban, hogy egy fiatal katonát is lát mellette. Ez az asszony öccse volt, aki az első világháború alatt hadifogságba jutott és éhenhalt. Róza néni azt tanácsolta neki, hogy ez is üdvösségre jut, ha egy koldust megvendégel.

Egy embernek, aki nagyon siratta elhalt feleségét, Róza néni megtiltotta a sírást, különben az asszony egészen elmerül a könnyek tengerében.

Újabb hagyomány szerint a lelei asszonyt titokban Horthy Miklósné is fölkereste, amikor István fia repülőgép-katasztrófa áldozata lett.

Róza néni egész életében megmaradt szegénynek, két keze munkájából élt. Ajándékot nem fogadott el senkitől. Egyszer egy úriasszony, látva boldog egyszerűségét, ruhát szeretett volna cserélni vele.

*

Halottlátóként emlegetik a szőregi *Vidács Mihályt* is, aki jelenleg még élő ember. Egészeiben véve már inkább külvárosi, kispolgári jelenség, akit spiritizta vélekedések is befolyásoltak. Működésének vizsgálatára már inkább a szociológia, mint a néprajz illetékes.

A hazajáró lélek

Olykor még napjainkban is sor kerül a *hazajáró lélok* emlegetésére. Úgy vélik, hogy a család valamelyik elhalt tagja ilyenkor visszatér egykori otthonába. Kálmány *szőregi* adatai szerint a hazajáró lélek olyan, mint az árnyék. Csak térdig lehet látni. Leveri az edényeket, de egy sem törik össze. Ha azt akarják, hogy a lélek hazajöjjön, főzik a ruháját, sírkereszttel tüzelnek. Van olyan is, aki ilyenkor kását főz a kereszt tövében.

A hazajáró lélekről szintén Kálmány több *tiszahögyösi* hiedelmet is közöl.

Az egyik odaült a kemence mellé. Nagykést vett elő, kenyeret szegett, evett. A gazda fia mindig söprűvel kergette ki a házból. Előbb azonban szegett magának egy karaj kenyeret, vitte a sírba. A nagykés nyele véres maradt utána.

Egy hazajáró lélek a karszékbe lyukat fúrt. Amikor beleült, ez mindig sivított. Elhívták a papot, aki megkérdezte, miért jár haza? A szomszéd-tól ellopott egy zsák tojást. Adják meg neki, akkor nem jár haza többé. Kérését teljesítették, de a következő éjszaka ismét megjelent. A pap újabb kérdésére azt mondta, hogy még mindig tartozik három tojással. Ezt is megadták, most már nem járt haza többet.

Tápai Pistáról mesélik, hogy egy emberrel gyalogosan Radnára iparkodott. Esteledvén, betértek egy tanyába szállást kérni. Az asszony meg az ura azt mondta, hogy szívesen adnak, ha itt mernek a vándorok maradni. Ők nappal csak eldolgozgatnak, este azonban a szomszédba mennek, mert itt olyan kísértetjárás: ajtócsapkodás, edényhajigálás van, hogy nem tudnak tőle megmaradni.

Pista bácsi csak szentelt gyertyát kért. Meggyújtotta, társával imádkozgatott mellette. Lefeküdtek, a másik el is aludt. A gyertya tovább égett. Éjfélkor elkezdődött a dörömbölés. Pista bácsi fölült az ágyban, és megszólalt: *mindön lélok dicsérje az Urat*. Utána háromszor is megkérdezte: mi a bajod, ki vagy, miért nem nyugszol a helyeden?

A lélek csak a *szólítást* várta: tizenhárom esztendeje hazajárok, senki nem segít rajtam. A padláson ott meg ott van egy rakás lopásból szerzett pénz. Kéri, hogy osszák négyfelé: feléből szolgáljanak misét, a másik felének felét adják a szegényeknek, a negyedik fertály pedig azé legyen, aki segít rajta. Pista bácsi még megkérdezte; kér-e még a lélek valamit? Mást nem.

Minden úgy volt, amint a halott elmondta, és minden úgy történt, ahogy a halott kérte. Pista bácsiék folytatták az útjukat Radnára, a búcsúra.

Visszatérve, megint bementek a tanyába. A család boldogan vendégelte meg őket, hiszen most már nyugodtan otthon lehettek. Pista bácsi a kapott pénzt kápolnájának fönntartására költötte.

Palika Örzse énekesasszonytól hallottuk azt is, hogy egy szegény magáramaradt *tápai* asszony szobájában lefekvés után hazajáró lelkek

szótték a *bolondos* nevezetű nagy gyékényt, amelyen nappal az élők dolgoztak. Az asszony alighogy eloltotta a lámpát rákezdték. Ha meggyújtotta, abbahagyták. Örzse nénit is meghívta az asszony, hogy segítsen rajta. Éjszakára ottmaradt náluk.

Egyszerre kezdtek tologatni a gyékénybordát. Örzse néni megszólal: az Atyának, Fiúnak, Szemlélők nevében. Ámen. Adj Uram örök nyugalmat neki! Ezután elimádkozta a Miatyánkot és Üdvözlégyet, majd így folytatta: akárki vagy te szenvedő lélok, eredj oda, ahun voltál, nyugodjál! Mindön este imádkozunk érted, csak ne háborgoj, ne háborgasd ezt a családot!

El is ment, nem jött vissza többet. Misét mondtak, meg imádkoztak érte.

*Rúzs*a tanyavilágában beszélnek arról, hogy egy halott nem tudott a sírjában nyugodni. Megjelent hozzátartozóinak álmában és közölte velük, hogy húsvéti gyónását és áldozását elmulasztotta, ezért nem dicsérheti az Urat. Megszabadíthatják, ha elmennek Szabadkára a kéttornyú templomba, és ott meggyóznak, megáldoznak, továbbá tizenkét Úrangyalát elmondanak érte, és tizenkét krajcárt adnak tizenkét koldusnak.

Szintén Rúzsán hallottuk, hogy egy béres kedvezni akart a gazdájának és ezért szántás közben mindig künnebb rakta a határkarót. Meghalt. Az új béres már harmadik éjszaka hallotta a hangját: de nehéz, huva tógyem? Annyira megijedt, hogy azonnal jámbornak mondta a gazdát, vagyis felmondott. Hasonlóképpen cselekedtek a többiek is. Végül az utolsónak a gazda már két disznót ígért, ha megmarad. Ez azután meg is felelt a hangnak: odatödd, ahunnan legelsőbb évötte. Ezt vártam – szólt a hang. A hazajáró lélek most már nem háborgatta többé a tanyát.

Már a paraszti felvilágosodásra jellemző *főlsővárosi* szólás, amikor hazajáró lelkekről beszélnek: *a rosszat a másvilágrú nem eresztik, a jók mög nem kíváncznak vissza.*